

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

КОРНІЄНКО Ольга Вікторівна

УДК 94:[351.855.6+687.01](477)"1956/1985"(043.3)

**ФЕНОМЕН МОДИ: ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА
ТА ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР (1956–1985 РР.)**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі українознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
ТАНЦЮРА Василь Іванович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
професор кафедри українознавства

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
КОЛЕСНИК Ірина Іванівна,
Інститут історії України НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
української історіографії

кандидат історичних наук, старший викладач
ЄРЕМСЬВА Катерина Андріївна,
Український державний університет
залізничного транспорту,
старший викладач кафедри історії та мовознавства

Захист відбудеться «24» квітня 2020 року о 12:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.235.01 в Інституті історії України НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту історії України НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4).

Автореферат розісланий: «21» березня 2020 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради
доктор історичних наук, професор

О. І. Гуржій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Радянська мода – це складний феномен, який поєднував культурні, соціальні, естетичні та ідеологічні аспекти. Мода впливала не лише на зовнішній вигляд людини, вона слугувала інструментом формування суспільної свідомості «homo soveticus», створення чітко визначеної моделі сприйняття як радянської держави загалом, так і західних «капіталістичних» країн зокрема. Ключовими інституціями, що формували радянську моду були будинки моделей, Всесоюзний інститут асортименту виробів легкої промисловості і культури одягу, Загальносоюзний науково-дослідний інститут швейної промисловості. У своїх розробках моделей одягу та в рекомендаціях для фабрик вони мали враховувати особливості виробничих потужностей та «ідеологічно правильну» лінію партії, від трансформації якої залежали зміни в ідеології споживання. Тому нагальним є дослідження проблеми становлення механізмів виготовлення модного одягу, модифікації роботи тих галузей, які були пов'язані з виробництвом предметів побуту й споживання, а також виявлення засобів трансляції зразків радянської моди та їхнього сприйняття в повсякденному житті.

Ідеологічно сформована концепція радянської моди і смаку здійснювала вплив на формування свідомості та соціальних цінностей пересічних громадян. Зовнішній вигляд та образ радянської людини не обмежувався формуванням вдалого ансамблю одягу та аксесуарів, він мав значно глибше значення. Радянська людина повинна була відповідати певним стандартам. З одного боку, зручний та красивий одяг мав бути доступний для всіх (один із постулатів соціалізму – рівність), а з другого – мав показати відмінність радянської людини від представників капіталістичних країн. Наявність гарного смаку, який виявлявся насамперед у доречності та почутті міри, була однією з важливих рис. Про гарний смак дискутували, його виховували, ним пишалися, але чи міг він стати універсальним і в який спосіб він реалізовувався на практиці і сприймався споживачами Радянської України, необхідно з'ясувати.

Слід зазначити, що історія української моди радянського періоду не викликала помітного зацікавлення серед професійних істориків. Модні тенденції досліджують переважно культурологи. Теми, пов'язані зі специфікою радянської моди, розробляють іноземні дослідники, але комплексного історичного дослідження феномену радянської моди в УРСР та державної політики в галузі моди в Україні в період 1950–1980-х рр. на сьогодні немає. Тому критичне та об'єктивне дослідження цієї проблематики дає можливість заповнити наявну прогалину в історіографії, що допоможе з'ясувати її характерні риси в українських реаліях. Вивчення моди в УРСР та впливу державної політики на повсякденне життя розширює сучасну українську історіографію радянської доби та актуалізує необхідність дослідження впливів державних інституцій та політик на життя суспільства та індивіда.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертація виконана в межах науково-дослідної теми: «Міста та міське суспільство: історія, політика, культура» (протокол засідання кафедри українознавства № 13 від 29.06.2017 р.),

що розробляється на кафедрі українознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Мета дисертації полягає у вивченні державної політики в галузі моди та репрезентації її зразків в повсякденному житті з урахуванням впливу ідеологічних норм на процес сприйняття моди в українському суспільстві у 1956–1985 рр.

Зазначена мета передбачає розв'язання таких наукових завдань:

- дослідити вплив загальнорадянської політики в галузі легкої промисловості на розвиток української моди протягом 1950–1980-х рр.;
- розглянути суперечності процесу інституціоналізації та розвитку індустрії моди в УРСР;
- визначити етапи розвитку державної політики в галузі моди;
- простежити оформлення концепції радянської моди та виявити її ключові елементи;
- дослідити особливості функціонування українських будинків моделей одягу в Києві, Львові, Харкові, Донецьку, Одесі та Дніпропетровську;
- визначити місце та роль художніх рад як одного з важливих регуляторів впливу на розвиток моди в УРСР;
- дослідити закордонну співпрацю радянських фахівців в галузі моди як чинник трансферу модних інновацій у радянське суспільство;
- проаналізувати форми трансляції зразків моди та її сприйняття в повсякденному житті;
- простежити репрезентацію моди та формування образу радянської людини на сторінках журнальної періодики протягом 1956–1985 рр.;
- розглянути формування уявлень щодо моди в сатиричних виданнях на прикладі журналу «Перець».

Об'єктом дослідження є феномен моди в УРСР впродовж 1956–1985 рр.

Предметом дослідження є державна політика УРСР в галузі моди та її репрезентація в повсякденному житті у 1956–1985-х рр., а також її вплив на виникнення та становлення модної індустрії республіки, яка формувала повсякденні практики радянської людини.

Хронологічні межі дисертаційної роботи охоплюють період з 1956 до 1985 рр. *Нижньою межею* є 1956 р., коли після XX з'їзду КПРС було взято курс на налагодження міжкультурних зв'язків з країнами Заходу, внаслідок чого відбулося часткове відкриття «залізної завіси», що вплинуло на трансформацію поглядів на моду. *Верхньою хронологічною межею* дослідження став 1985 р., коли в умовах горбачовської «перебудови» відбулося значне послаблення ідеологічного контролю моди.

Територіальні межі охоплюють територію Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

Вперше:

- виконано комплексне дослідження джерельної бази та історіографії, яка присвячена проблемі розвитку моди в УРСР зокрема та індустрії радянської моди загалом;
- ґрунтовно досліджено інституціоналізацію процесів розвитку моди в радянському суспільстві з використанням архівних матеріалів України та Російської Федерації, частину з яких було вперше введено до наукового обігу;
- досліджено структуру та особливості функціонування українських будинків моделей упродовж 1950–1980-х рр. із залученням архівних матеріалів з фондів будинків моделей та інтерв'юванням працівників різного фаху (художник-модельєр, художній керівник, художник по тканинах, конструктор одягу, директор будинку моделей);
- створено та проаналізовано базу даних візуальних та текстових матеріалів, присвячених моді УРСР, на основі сатирико-гумористичного журналу «Перець» (702 випуски);
- систематизовано та проаналізовано текстові матеріали, пов'язані з модою, розвитком легкої промисловості та образом радянської людини в суспільно-політичному журналі «Радянська жінка».

Уточнено:

- рівень законодавчо встановленого й фактичного контролю моди в Радянському Союзі;
- вплив дискусій про моду на формування її концепції;
- спеціалізацію українських будинків моделей, її вплив на асортимент і особливості поширення продукції;
- перебіг та результати закордонних відряджень художників-модельєрів і фахівців легкої промисловості в передові капіталістичні країни (Францію, США, Італію).

Набуло подальшого вивчення:

- взаємозв'язок і функціонування інституцій моди на республіканському та загальнодержавному рівні;
- форми трансляції зразків моди та їх сприйняття в радянському соціумі.

Практичне значення основних положень та одержаних результатів полягає в тому, що вони поглиблюють знання в галузі історії моди 1950–1980-х рр., умов формування, розвитку та становлення модної індустрії, а також роль державної політики, що безпосередньо впливала на повсякдення радянської людини. Висновки й узагальнення дослідження можуть бути використані в підготовці праць з історії України, спеціальних курсів з історії української моди, історії української культури тощо. Матеріали дослідження використовуються в роботі Музею історії моди України 1940–1980-х рр.

Особистий внесок дисертантки полягає в постановці наукової проблеми та самостійному її розв'язанні. Наукові результати, викладені в дисертаційній

роботі, авторка здобула самостійно. Усі публікації в наукових фахових збірниках і доповіді на конференціях одноосібні й оригінальні.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та висновки дисертаційної роботи були викладені в доповідях на 15 міжнародних наукових конференціях в Україні, Хорватії та Росії: Міжнародній науковій конференції «Ломоносовські читання – 2014» (м. Москва, квітень 2014 р.); IV міжнародній конференції молодих вчених і спеціалістів «Сlio-2014» (м. Москва, квітень 2014 р.); LXVII Міжнародній конференції молодих вчених «Каразінські читання (історичні науки)» (м. Харків, квітень 2014 р.); Міжнародній науковій конференції «Історичні дослідження в цифрову епоху: інформаційні ресурси, методи, технології», яку проводила Асоціація «Історія і комп'ютер» (м. Москва, жовтень 2014 р.); XII Міжнародній молодіжній науково-практичній конференції (м. Єкатеринбург, 2015 р.); V міжнародній конференції молодих вчених і спеціалістів «Сlio-2015» (м. Москва, квітень 2015 р.); LXVIII Міжнародній конференції молодих вчених «Каразінські читання (історичні науки)» (м. Харків, квітень 2015 р.); V Міжнародній студентській науковій конференції «Academic and Scientific Challenges of Diverse Fields of Knowledge in the 21st Century» (м. Харків, лютий 2016 р.), LXIX Міжнародній конференції молодих вчених «Каразінські читання (історичні науки)» (м. Харків, квітень 2016 р.), Міжнародній науковій конференції «Історичні дослідження в цифрову епоху: інформаційні ресурси, методи, технології», яку проводила Асоціація «Історія і комп'ютер» (м. Москва, жовтень 2016 р.); Міжнародній науковій конференції «Неоднозначне минуле: радянський спадок крізь призму модернізації» (м. Київ, березень 2017 р.); Міжнародній науковій конференції «Досліджуючи минуле: методологічне оновлення історіографії в Україні» (м. Київ, квітень 2017 р.); Міжнародній науковій конференції «Exploring the past: new social history at the crossroads of methodological trends» (м. Київ, березень 2018 р.), Міжнародній науковій конференції «Радянське “я” і радянське “ми”: історіографія, джерела, дослідницькі підходи» (м. Київ, лютий 2019 р.); Міжнародній науковій конвенції «ASEEES (Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies) Summer Convention» (м. Загреб, червень 2019 р.).

Висновки дисертації були апробовані на засіданні Харківського історико-філологічного товариства (м. Харків, листопад 2017 р.); англomовному семінарському курсі «Reading Visual Culture» професорки Ягеллонського університету М. Радкевіч (м. Львів, жовтень – листопад 2017 р.). Для розроблення теми дисертації були отримані гранти для роботи над дослідженням за кордоном – в Німеччині (м. Трір), Люксембурзі (м. Люксембург), а також в Україні (м. Львів). Восени 2015 р. відбулася поїздка до Німеччини та Люксембургу для вивчення кількісних методів дослідження в рамках осінньої школи «Digital Humanities». Перебування на дослідницькій резиденції в Центрі міської історії Центрально-Східної Європи мало наслідком налагодження співпраці і включення результатів дослідження у проєкт «Львів Інтерактивний» (м. Львів, травень – грудень 2018 р.), у тому числі створення

спільного проєкту «Мода і одяг у Радянському Львові». Авторка дисертації також активно співпрацює з Музеєм історії моди України 1940–1980-х рр.

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи відображено в 18 одноосібних наукових публікаціях, з яких: 5 – наукові статті, що внесені до вітчизняних фахових наукових видань з історії; 2 – публікації у зарубіжних виданнях, 11 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації зумовлена метою й завданням дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, списку скорочень і додатків. Загальний обсяг дисертації 363 сторінки, з яких основний текст складає 190 сторінок. Обсяг використаних джерел та літератури українською, російською та англійською мовами становить 60 сторінок (777 бібліографічних позицій, з яких 323 – архівні джерела, 52 – матеріали інтерв'ю), список скорочень – 3 сторінки, додатки – 110 сторінок. Додатки поділені тематично на таблиці, текст, інфографіку, ілюстрації та фотографії.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, її зв'язок із науковими дослідженнями, визначено об'єкт, предмет та хронологічні межі, сформульовано мету й завдання, розкрито наукову новизну та практичне значення роботи, вказано особистий внесок здобувачки, охарактеризовано наукову апробацію результатів.

У *першому розділі* – **«Наукове розроблення проблеми моди: історіографія, джерела та методи»** – проаналізовано стан наукового розроблення теми, окреслено джерельну базу дисертації, схарактеризовано методологію та методи дослідження.

У *підрозділі 1.1. «Історіографія проблеми»* визначено стан наукового дослідження теми. Історіографію проблеми доцільно розділити на два основні проблемні блоки. До першого блоку належить історіографія, присвячена моді як суспільному феномену, тобто теоретичні праці, що досліджують концепт моди. До другого блоку належать праці, присвячені історії радянської моди, повсякдення та ідеології.

Мода є предметом міждисциплінарного дослідження, тому спектр її визначень досить широкий. У дисертаційній роботі феномен моди розуміємо як поєднання двох складових: зовнішнього вигляду радянської людини (одяг, взуття, зачіски, аксесуари) та впливу державних інституцій, які відповідали за розвиток і формування модної індустрії в Радянській Україні (будинки моделей, науково-дослідні та контролюючі організації).

Питання моди в широкому значенні розглядали у філософській (Л. Свендсен, Ю. Легенький), соціологічній (Г. Зіммель, Л. Петров), психологічній (М. Кілошенко, Б. Поршнев, Б. Паригін, Г. Тард), мистецтвознавчій (Л. Дихнич, С. Стерноу, О. Шандренко, М. Мельник) та семіотичній (Ю. Лотман, Р. Барт) площинах як українські, так і зарубіжні

дослідники. Множинність тлумачень і напрямів дослідження моди свідчить про багатогранність цього явища.

У контексті цього дослідження найбільш важливими є погляди на проблему моди Г. Зіммеля, Р. Барта та Ж. Бодрійяра, Д. Рійсмана. Одним із перших, хто зробив моду об'єктом спеціального розгляду і зробив особливо значний внесок у теоретико-культурологічне осмислення її феномену, був Г. Зіммель, а соціально-психологічний аналіз моди здійснив радянський соціолог Б. Поршнев.

У другій половині ХХ століття радянські дослідники також дискутували щодо феномену моди та її місця в радянському суспільстві. 1970 р. була опублікована праця «Мода: за і проти» за редакцією філософа В. Толстих. Поява збірки показала найгостріші наукові та суспільні дискусії тих років щодо феномену моди. Також варто згадати роботи Л. Петрова і А. Гофмана. Автори зробили значний внесок у вивчення моди як суспільного явища, за допомогою якого відбувається міжособистісна і міжгрупова комунікація.

У сучасній історіографії проблематику моди активно вивчають представники різних наук – філософії, соціології, культурології, економіки. Серед праць сучасних зарубіжних дослідників, які присвячені концепту моди, його інтерпретації та ролі в суспільстві відзначимо роботи Е. Вілсон, Д. Крейн, Г. Ернер.

Другою групою робіт є дослідження з історії радянської моди. Варто зазначити, що цю тему розробляють переважно мистецтвознавці, культурологи, філософи й соціологи. Серед праць з історії моди в Радянській Україні вирізняється робота мистецтвознавиці З. Тканко «Мода в Україні ХХ століття», яка написана в культурологічному контексті¹. Дотичними до теми є праці М. Костельної, присвячені етнонапрямку в творчості дизайнерів українських будинків моделей середини ХХ – початку ХХІ століття.

Варто зазначити, що такі аспекти як історія українського костюму та звернення до народних традицій вивчені на достатньому рівні, про що свідчить широкий спектр досліджень, написаних як у радянський період, так і на сучасному етапі. Серед радянських дослідників відзначимо Г. Горіну, Н. Калашникову, К. Матейко, М. Костишину, серед сучасних – О. Косміну, О. Тканко, О. Коровицького тощо. У роботах О. Вайнштейн костюм розглянуто як складову радянської культури. Одяг як річ також досліджують О. Гурова, Г. Орлова, Є. Герасимова.

Вагомими для дослідження історії радянської моди стали здобутки російського історика С. Журавльова та фінського соціолога Ю. Гронова. Автори спільно видали дві монографії, в яких системно розглянули історію моди та моделювання одягу в Радянському Союзі, поєднавши в дослідженні макро- і мікропідходи².

¹Тканко З. О. Мода в Україні ХХ століття. Львів, 2015. 236 с.

²Журавлев С. В. Мода по плану: история моды и моделирования одежды в СССР, 1917–1991. М., 2013. 496 с.; Gronov J., Zhuravlev S. Fashion meets socialism: Fashion industry in the Soviet Union after the Second World War. Helsinki, 2016. 306 p.

Моду Радянської Росії 1950–1960-х рр. активно вивчають історики Л. Захарова, Н. Лебіна, І. Винниченко, а період 1960–1980-х рр. – А. Тихомирова. У роботі Н. Чернишевої досліджено радянську моду в контексті культури споживання періоду Л. Брежньєва. Низка зарубіжних дослідників вивчає радянську моду в контексті моди «країн соціалізму» (Дж. Бартлетт, С. Рейд, М. Лендсмен та ін.). Німецький дослідник Д. Штіцель у своїй праці детально розглядає виникнення та розвиток соціалістичної індустрії моди та аналізує дискусії про естетику одягу, яка мала відповідати соціалістичному суспільству, на прикладі Східної Німеччини.

Отже, історіографічний огляд засвідчив, що тема роботи є актуальною та міждисциплінарною, але малодослідженою серед українських фахових істориків. На сьогодні немає історичних праць, присвячених розвитку моди в УРСР у зазначений історичний період. Заповнити цю прогалину покликане дисертаційне дослідження.

У підрозділі 1.2. *«Джерельна база роботи»* проаналізовано матеріали, які можна умовно поділити на чотири великі групи – письмові, усні, візуальні та речові.

Письмові джерела становлять неопубліковані архівні документи, опубліковану нормативно-правову та розпорядчу документацію, журнальну періодику, джерела особового походження та праці пропагандистського спрямування, присвячені ідеологічним аспектам моди, у тому числі вихованню смаку в радянському суспільстві та мистецтву гарно одягатися.

Основним джерелом для дослідження теми стали *архівні документи*. У роботі було використано матеріали українських та російських архівних установ: Центрального державного архіву громадських об'єднань України (Ф. 1, 7, 243), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (Ф. Р-2, 572), Державного архіву міста Києва (Ф. Р-1219), Луцького трудового архіву районної ради (Ф. 56), Державного архіву Львівської області (Ф. П-3, П-4, Р-1352, Р-1923, Р-2002, Р-3254, Р-3568), Центрального державного архіву-музею літератури та мистецтва України (Ф. 668), Галузевого державного архіву Служби безпеки України (Ф. 16), Російського Державного архіву економіки (Ф. 198, 523, 9480) та Російського Державного архіву новітньої історії (Ф. 5).

Названі архіви містять діловодні документи міністерств і відомств, будинків моделей, швацьких та взуттєвих фабрик, ательє, універмагів та інших установ, які брали безпосередню участь у розробленні та виробництві модної продукції. УРСР можна розглядати як один із центрів розвитку радянської модної індустрії, тому доцільно вивчати насамперед фонди будинків моделей, які були головними трансляторами радянської моди.

До *нормативно-правової та розпорядчої документації* віднесено документальні матеріали центральних і місцевих органів держави і партії, постанови уряду, з'їздів та пленумів, пов'язані з розв'язанням питань розвитку соціалістичного суспільства та економіки країни. Використання джерел цього типу дозволило простежити дії керівництва країни у сфері економічного

реформування 1956–1985 рр., зокрема легкої промисловості та служби побуту, поліпшення матеріального добробуту населення.

Вагомим джерелом з вивчення теми стала *журнальна періодика*. У дослідженні було використано багатотиражні періодичні видання УРСР, орієнтовані на широкі маси населення. Оскільки завданням було показати державну політику в галузі моди з різних аспектів, тому до детального аналізу були залучені часописи різного спрямування, а саме суспільно-політичний «Радянська жінка», сатирико-гумористичний «Перець» та журнал мод «Краса і мода». Була досліджена генеральна сукупність випусків за 1956–1985 рр.

Для розуміння загальносоюзного контексту було проаналізовано журнали мод інших республік («Siluett», «Rigas Modes», «Banga», «Журнал мод», «Мода стран социализма») та країн соціалістичного табору («Божур», «Zena+Moda», «Pramo»).

Праці пропагандистського спрямування містять матеріали, насамперед це спеціалізовані брошури та книги, присвячені питанням естетики, вихованню смаку в радянському суспільстві, особистій гігієні та мистецтву гарно вдягатися. Виховання смаку в СРСР було «однією з важливих форм боротьби за становлення радянської соціалістичної культури, за культурне зростання всіх радянських людей»³. Роботи Н. Аршавської, А. Голибіної, Ф. Барзам, Н. Савельєвої, О. Іванової дають великий фактичний матеріал, визначають, яку роль у формуванні стилю життя радянської людини відіграє культура її потреб і бажань, розвинений естетичний смак.

Окрему групу джерел особового походження становлять *мемуари*. Свідчення мемуаристів відображають рефлексію авторів над своїми розповідями і спогади про повсякденне життя тієї доби. Спогади писали політики, письменники, діячі культури й мистецтва (Р. Горбачова, С. Довлатов, Л. Гурченко, Ю. Дружников, А. Ігманд, В. Зайцев). Вивчення таких джерел дає глибше розуміння контексту досліджуваного періоду та аспектів повсякдення, що пов'язані з модою.

Під час роботи над дослідженням авторка зібрала та проаналізувала *усні спогади*. Це звукозаписи та відеозаписи інтерв'ю, в яких респонденти діляться спогадами про моду та радянське повсякдення у другій половині ХХ століття. Крім цього, було окремо взято інтерв'ю у колишніх працівників українських будинків моделей, а саме директорки ЛБМО Н. Никифорук, художниці-модельєра Л. Авдєєвої, художнього керівника В. Несміяна, художниці по тканинах М. Токар, конструкторки одягу К. Матейко, манекенниці О. Ясинської, технічної директорки Г. Уваркіної. Також додатково було залучено до аналізу два інтерв'ю з директоркою ЛБМО Н. Никифорук з Медіаархіву Центру міської історії Центрально-Східної Європи у Львові. Колекція інтерв'ю з працівниками українських будинків моделей стала унікальним джерелом, яке дозволило проаналізувати недостатньо вивчені складові діяльності будинків моделей. Разом було зібрано понад 50

³Жуков Н. Воспитание вкуса. Заметки художника // Новый мир. 1954. № 10. С. 159-179.

оригінальних інтерв'ю, які дають змогу розкрити моду в різних її проявах: як на інституційному рівні, так і соціально-побутовому.

Візуальними джерелами, використаними в роботі, є колекції фотографій та відеоматеріалів з Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного (ЦДККФА), Міського медіаархіву Центру міської історії Центрально-Східної Європи, особистих архівів працівників будинків моделей (В. Несміян, Г. Уваркіна, Л. Авдеева, О. Ясинська) та сімейних архівів жителів Радянської України (Д. Журавльов, П. Муржа, П. Болденков, М. Марченко).

Важливою для дослідження є колекція кінофотодокументів (понад 100), оцифрована в ЦДККФА України імені Г. С. Пшеничного. Більшість відеоматеріалів взято з кіножурналу «Радянська Україна». З Міського медіаархіву Центру міської історії Центрально-Східної Європи було залучено колекцію фотографій Григорія Порицького, який належав до субкультурного напрямку «хіпі». Ця колекція ілюструє одяг та побут «хіпі» в радянському Львові. У Медіаархіві також зберігається колекція фотографій львівського фотографа Т. Никифорука, який був провідним фотографом у Львівському будинку моделей одягу. В особистих архівах працівників міститься низка фотоматеріалів, з-поміж яких виділяються ескізи робіт модельєрів, їхні готові вироби, особисті фотокартки, зображення з показів, виставок, журналів мод.

Речовими джерелами для написання дисертаційної роботи стала колекція одягу українських модельєрів, що зберігається в Музеї історії моди України 1940–1980-х рр., засновницею та директоркою якого є Г. Уваркіна. У колекції представлені вироби провідних українських модельєрів (сукні, костюми, верхній одяг, аксесуари), що дало можливість виявити та простежити еволюцію основних тенденцій та особливості української haute couture.

Отже, можемо стверджувати, що джерельна база є репрезентативною та відображає основні групи джерел (письмові, усні, візуальні та речові). Переважну більшість використаних матеріалів вперше введено до наукового обігу.

У підрозділі 1.3. *«Методологія і методи дослідження»* зазначено, що під час роботи було застосовано сукупність різноманітних методів та підходів. Основою дослідження стали принципи історизму, системності, міждисциплінарності, а також соціокультурний, історико-антропологічний та соціологічний («культурна біографія» речей А. Аппадурі та І. Копитовфа) підходи. Крім того, для розгляду означеної проблематики застосовувалися концепція «дифузії інновацій» Е. Роджерса та теорія «м'якої сили» Дж. Ная.

Для розв'язання проблемних завдань дослідження було застосовано такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез, а серед спеціально-історичних – історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, а також кількісний, семіотичний методи та метод усної історії. У межах кількісного методу було створено реляційну базу даних, що містить візуальні та текстові матеріали з 702 випусків журналу «Перець», на основі якої був проведений контент-аналіз із застосуванням програми MAXQDA.

У другому розділі – «Феномен моди в державній політиці та ідеології УРСР» – здійснено аналіз стану легкої промисловості, організаційної структури будинків моделей, впливу закордонних відряджень на формування радянської моди тощо.

У підрозділі 2.1. *«Мода в радянському дискурсі: від критики до визнання»* розкриваються дискусії щодо місця моди в радянському суспільстві, оформлення концепції «радянської» моди та її використання як інструменту впливу на широкі маси населення.

Мода була суперечливим явищем у радянському суспільстві і тривалий час розглядалася як елемент чужий радянській ідеології. Дискусії про місце та роль моди в СРСР почалися ще з 1920-х рр., а найбільшого піку досягли в 1960-х рр. та продовжувалися до 1970-х, коли вже остаточно сформувався образ радянської людини із його обов'язковим ідеологічним компонентом.

Творцями офіційної «радянської» моди були художники-модельєри, органом контролю – художні ради. На сферу радянської моди та виробництва модного одягу впливали партійні ідеологи, представники легкої промисловості, торгівлі, економісти, кореспонденти журналів мод.

У підрозділі 2.2. *«Державна політика в галузі моди: інституціональний вимір»* досліджено структуру та функціонування будинків моделей, досягнення в галузі легкої промисловості, які зумовлювали подальший розвиток модної індустрії УРСР, показано наявність контролю моди (художні ради) тощо.

У 1950-х рр. почалась активна розбудова легкої промисловості УРСР, що спричинило створення мережі державних інституцій у галузі моди. Будинкам моделей одягу відводилась першочергова роль, вони демонстрували взірцеві зразки радянської моди як усередині країни, так і за кордоном. Водночас вони співпрацювали зі швацькими підприємствами республіки та допомагали у створенні одягу для масового виробництва.

Проте на початковому етапі була низка проблем, які потребували нагального розв'язання. Насамперед це відсутність належної кількості кваліфікованих працівників, затягування строків виготовлення технічної документації для швацьких підприємств, що значно ускладнювало впровадження нових моделей одягу.

У підрозділі 2.3. *«Мода та радянські реалії: трансфер знань і досвід закордонної співпраці»* показано особливості організації закордонних відряджень, спроби співробітництва в галузі моди з передовими капіталістичними країнами, хід та результати відряджень.

У другій половині 1950-х рр. відбулася активізація культурного співробітництва з країнами Заходу: проходили фестивалі, конгреси мод та міжнародні виставки. Закордонні відрядження слугували трансфером знань про модні тенденції Заходу, а тому після повернення на батьківщину, службовці легкої промисловості мали обов'язково написати звіт, в якому детально вказувались усі події, що відбувались з ними під час поїздки.

Значну цінність для дослідження становлять матеріали звітів радянських фахівців в галузі моди до таких передових капіталістичних країн, як Франція, США та Італія. Франція була взірцем моди, тоді як в США цікавив процес

виробництва джинсів, а Італія виступала постачальником обладнання для підприємств легкої промисловості.

У третьому розділі – **«Засоби презентації моди та її вплив на повсякденне життя»** – досліджено механізми трансляції моди, показано вагому роль періодики у формуванні суспільної думки про моду та радянської моди як явища.

У підрозділі 3.1. **«Форми трансляції зразків моди та її сприйняття в повсякденному житті»** проаналізовані офіційний та неофіційний канали трансляції зразків моди в українському суспільстві.

Для широкого загалу офіційно трансливалася мода, яка не підлягала осуду на державному рівні. Її головною метою було показати переваги радянського способу життя, зокрема у сфері моделювання одягу. Неофіційними були західні зразки моди, які підлягали осуду, але мали неоднозначну оцінку в середовищі модельєрів та мистецтвознавців.

Найбільший вплив на суспільство мала періодика, адже періодичні видання були в кожній сім'ї (на деякі з них передплата була обов'язкова). Публікації про моду були не тільки в спеціалізованих журналах мод, але і в суспільно-політичних журналах (наприклад, «Радянська жінка», «Работница»). Радянські фільми та диктори на телебаченні також створювали певний образ «homo soveticus». Широко популяризувалась література про моду і смак, покази мод проходили не тільки в будинках мод, але і на виробництві, швацьких підприємствах, ательє, університетах тощо.

Разом із періодичними виданнями значний вплив мали зарубіжні фільми, музика та література. Героїв кінофільмів, поетів та музикантів наслідували, копіювали їхні манери, поведінку та стиль одягу. Для 1950–1980-х рр. була характерною велика кількість кумирів, на яких прагнули бути схожими, – від «The Beatles» до «Boney M». З-поміж періодичних видань найбільший попит мав німецький журнал мод «Burda», в якому висвітлювали останні тенденції моделей одягу та вміщували велику кількість викрійок.

Організація та проведення закордонних виставок і показів мод всередині країни стимулювали попит на імпорتنі речі. Загалом проведення таких заходів щонайменше означало сприйняття західної моди в країні. Повсякденні практики «діставання» імпортних речей стало загальнорадянським трендом. Цьому сприяв розвиток тіньової економіки (торгівля «з-під поли», фарцування), іноземний туризм, закордонні поїздки, наявність комісійних та спеціалізованих магазинів на кшталт «Березка» та «Каштан». Посилки від родичів з-за кордону стали ще одним способом отримання імпортних речей, які попри жорсткий контроль з боку керівництва країни, потрапляли до радянського споживача і конкурували з вітчизняною продукцією.

У підрозділі 3.2. **«Періодика УРСР 1950–1980-х років як інструмент впливу на моду та повсякденне життя суспільства»** здійснено аналіз роботи органів цензури, механізмів впливу та зближення з читацькою аудиторією, досліджено як висвітлювалася проблематика моди в журналах суспільно-політичного, сатиричного спрямування та журналах мод.

Журнальна періодика була однією зі значущих складових, що безпосередньо впливала на моду. Завданням журналів було виявлення вад західної і висвітлення переваг радянської моди. В основу дослідження були покладені найбільш популярні та тиражовані республіканські журнали різного спрямування – журнал мод «Краса і мода», суспільно-політичний часопис «Радянська жінка» та сатиричний журнал «Перець».

Одним із важливих каналів взаємодії з читачами виступали листи. Окрім листів інформаційного характеру чи прохань, надходили скарги, зокрема на одяг і взуття радянського виробництва, що опосередковано вказує на критику радянської моди. Спеціалізовані рубрики «Пилосос не електричний, а сатиричний» («Радянська жінка») і «Ширнетреба» («Перець») також висвітлювали недоліки одягу масового виробництва. Це повинно було стимулювати керівництво швацьких і взуттєвих підприємств, працівників ательє індпошиву виготовляти більш якісний одяг для населення, а отже, робити радянську моду якіснішою.

Для наголошення на ефективності в розв'язанні проблемних питань в журналах публікували рубрики-звіти («Пропилососили», «“Перець” допоміг» тощо). Статистика щодо заходів, спрямованих на розв'язання проблем, також велася в редакціях, а відповідні звіти регулярно надсилали в ідеологічний відділ ЦК КПУ.

У підрозділі 3.3. «Висвітлення моди в сатиричних виданнях (на прикладі журналу «Перець»)» досліджено позицію партійної номенклатури щодо моди, соціальні проблеми та образи, які були виявлені під час контент-аналізу візуальних і текстових матеріалів з 702 випусків означеного видання.

Сатиричний журнал «Перець» було розглянуто окремо не випадково, адже він мав мільйонні накладки та значний вплив на населення. Оскільки часопис був друкованим органом ЦК КПУ, то він транслиував офіційну лінію та інтереси партії, в тому числі і у питаннях моди. Унаслідок ретельного аналізу візуальних та текстових матеріалів, пов'язаних із модою, було виявлено 16 соціальних проблем, які були в радянському суспільстві, а також 14 образів та 12 асоціативних образів модників. Зокрема, варто відзначити, що критика сягала не тільки західної моди, але і радянської.

За допомогою бази даних текстів та карикатур вийшло розкрити значущість семантичних категорій, а також простежити їхню динаміку протягом періоду «відлиги» та «застою». Зіставлення результатів аналізу з архівними матеріалами допомогло виявити, якою мірою схарактеризовані проблеми були актуальні в повсякденному житті жителів УРСР.

Висновки зроблено на основі узагальненого осмислення наукових досягнень історіографії, виявленого, вивченого й залученого до наукового дослідження комплексу джерел та застосування різноманітних методологічних підходів:

1. Огляд історіографічної бази дослідження засвідчив, що вивчення моди в Радянській Україні, як на державно-інституційному, так і на соціально-побутовому рівні є недостатньо дослідженою проблемою. Аналіз

історіографічного доробку показує, що дотепер немає жодної історичної роботи, яка би досліджувала розвиток моди в УРСР у період 1950–1980-х рр.

У дисертаційній роботі було використано архівні та опубліковані документи, інтерв'ю, речові джерела, періодичні видання, кіно-, фото-, фонодокументи тощо. Джерела доповнюють і уточнюють одне одного, а переважну більшість з них вперше введено до наукового обігу. Методи дослідження дають змогу проаналізувати моду в УРСР протягом 1956–1985 рр. та механізми впливу держави на формування радянської парадигми моди в українському суспільстві.

2. Мода є важливим чинником розвитку будь-якого суспільства. В радянський період ставлення до моди та політика щодо її розвитку мали суперечливий і неоднозначний характер. В умовах хрущовської «відлиги» та лібералізації суспільства було взято курс на поступове покращення матеріального добробуту його громадян, що призвело до збільшення бюджетного фінансування легкої промисловості та споживчого попиту суспільства.

Ці тенденції сприяли появі товарів, які мали широкий попит. Попри це, недостатнє бюджетне фінансування легкої промисловості (за залишковим принципом) було уповільнювальним чинником у розвитку модної індустрії УРСР. Радянська планово-централізована економіка, орієнтована насамперед на задоволення військових потреб, не мала змоги оперативно реагувати на зміни модних запитів у суспільстві та насичувати споживчий ринок модними та якісними товарами так, як це відбувалось у розвинутих ринкових економіках світу.

3. З'ясовано, що процес впровадження моди в Радянському Союзі був досить суперечливим. Від початку існування радянської влади її заперечували й розглядали як елемент, чужий радянській ідеології, адже впродовж 1920–1940-х рр. нагальною проблемою було забезпечення речами першої необхідності.

У другій половині ХХ століття значно покращився добробут, культурно-освітній рівень, зросла зацікавленість споживачів в модному та якісному одязі. Тема моди знову актуалізувалася, поступово стаючи все більш впливовим чинником життя, а «модність» одягу стала однією з її ключових характеристик.

4. Наведені в дисертації дані дають змогу виділити два етапи в розвитку моди – періоди «відлиги» та «застою». В умовах хрущовської «відлиги» відбувається певне послаблення ідеологічного контролю та часткове відкриття «залізної завіси», що сприяло поживленню культурних зв'язків із зовнішнім світом (міжнародні фестивалі, покази мод, закордонна співпраця в галузі моди). Це, своєю чергою, стимулювало розвиток інституцій, які відповідали за моду, та оформлення концепції радянської моди.

На другому етапі відбувається подальший розвиток радянської модної індустрії, зокрема відкриваються профільні будинки моделей та Український інститут асортименту виробів легкої промисловості та культури одягу. Протягом цього періоду покращилися культурні зв'язки з Заходом, про що свідчить чимала кількість закордонних виставок і показів мод та спроби

налагодження співробітництва з провідними західними модними фірмами (*Christian Dior, Levi Strauss*). В обох періодах значний вплив на моду УРСР мали субкультурні напрями – «стиляги» в період хрущовської лібералізації та «хіпі» за часів «застою».

5. Доведено, що оформлення концепції «радянської моди», наукове вивчення законів її функціонування і можливостей регулювання на державному рівні, активний сплеск у розвитку моди припав на другу половину 1950-х – 1960-ті рр., що значно пізніше, ніж у більшості розвинутих капіталістичних країн.

Основні постулати радянської моди сформувалися в ході дискусій між представниками різних галузей знань. Характерними рисами моди стали простота, скромність, зручність, доречність та чуття міри. Одночасно в офіційному дискурсі вибудовувалася концепція «гарного смаку», створення одягу в ансамблі, звернення до народних традицій.

Ідеологічною метою радянської моди стало сприяння створення нового сучасного комуністичного суспільства, а саме формування образу радянської людини та її життєвих цінностей. Радянська мода також виступала як протиположна західній моді і мала демонструвати переваги соціалізму та соціалістичного способу життя.

6. Виявлено, що для розвитку індустрії моди та її пропагування в СРСР було створено мережу державних інституцій (будинки моделей, науково-дослідні та контролюючі організації). Велику роль у створенні офіційної «радянської» моди та формуванні модного напрямку загалом відіграли художники-модельєри, а повний контроль над її затвердженням мали художні ради.

Будинки моделей виступали основними трансляторами моди. Ці державні інституції створювали у столицях та великих містах радянських республік, методичним центром яких був Загальносоюзний будинок моделей одягу в Москві. Вони поділялись на швацькі та профільні.

Завданням будинків моделей було як проектування і розроблення одягу для промислового виробництва, так і виготовлення моделей для представлення країни за кордоном, публікації в журналах мод, проведення модних показів та виховання радянського суспільства за допомогою донесення «правильних», ідеологічно витриманих канонів радянської моди.

7. Доведено, що УРСР була одним із центрів розвитку та пропагування моди в СРСР. На території Радянської України існувало шість швацьких будинків моделей одягу, розташованих у найбільших містах.

Першим будинком моделей одягу став Київський, створений 1944 р., дещо пізніше, 1954 р., відкрився Львівський. Протягом 1958–1960-х рр. було створено Одеський, Донецький, Харківський та Дніпропетровський будинки моделей одягу. Кожен із них мав певну спеціалізацію за асортиментом продукції. Київський та Львівський будинки моделей розробляли весь асортимент та були провідними моделювальними центрами Радянської України.

Упродовж 1960–1980-х рр. в УРСР також відкрилися профільні будинки моделей, а саме Республіканський будинок моделей взуття, Республіканський будинок шкіргалантерейних виробів, Республіканський будинок моделей трикотажних виробів, Республіканський будинок моделей спецодягу та Республіканський будинок моделей побуту.

Виявлено, що співпраця будинків моделей зі швацькими фабриками полягала в розробленні та наданні технічної документації виробів, допомозі в їхньому впровадженні на промислових підприємствах. Понад 70 відсотків усієї промислової колекції виготовляли у спеціалізованих будинках моделей.

Однак у суспільстві з'явився стійкий стереотип щодо сірості, одноманітності та низької якості радянського одягу промислового виробництва, який існує дотепер не тільки у свідомості широких верств населення, але і серед науковців.

Це пояснюється тим, що в Радянському Союзі була диспропорція у розвитку важкої та легкої промисловостей. Звідси й недостатня потужність та технічна відсталість технологічної бази легкої промисловості. Окрім цього, не всі швацькі підприємства мали змогу відшивати моделі одягу у варіанті, що був прописаний у технічній документації через нестачу сировини.

Як наслідок, відбувалося пристосування певної моделі до виробничих умов на фабриці, адаптація до наявної тканини та фурнітури. Крім того, в умовах планової економіки відбувалася орієнтація більше на кількісні показники, аніж на якісні. Це спричиняло затоварювання продукцією низької якості та дефіцит високоякісних, модних речей на полицях магазинів.

8. Встановлено, що художні ради відігравали важливу роль у формуванні модного напрямку та розвитку радянської моди загалом. У складі художніх рад були представники Міністерства торгівлі, легкої промисловості, Держплану, науково-дослідних інституцій, будинків моделей та великих швацьких фабрик.

Усі моделі одягу перед випуском мали бути обов'язково узгоджені та затверджені художньою радою. Зображення моделей одягу, які друкували в періодиці, також проходили попередню перевірку та затвердження художньою радою перед їхньою публікацією в журналі.

Усе це свідчить про значний вплив художніх рад на розвиток моди в країні, а також про бюрократизацію процесу та жорстке цензурування цього напрямку.

9. Виявлено, що протягом усього досліджуваного періоду були суперечності між тим, що декларувалося в офіційному дискурсі, та повсякденними практиками. З одного боку, в офіційному дискурсі спостерігався всебічний осуд західної моди та її протиставлення радянській, а з другого боку – схвалення, доказом чого є низка офіційних відряджень радянських модельєрів до передових капіталістичних країн і звіти, які містять переважно схвальні відгуки про модні тенденції та інновації Заходу.

Закордонні відрядження в галузі моди жорстко регламентувало керівництво країни, проте вони слугували трансфером знань про західну моду. Найбільш важливими стали поїздки до Франції, метою яких було вивчення

організації та управління французькою індустрією моди та впровадження найкращих «капіталістичних» досягнень у СРСР.

Велику прихильність до своїх радянських колег проявляла фірма *Christian Dior*, яка вбачала в СРСР ринок для збуту своїх товарів. Не менш важливим було відрядження службовців до США для вивчення виробництва джинсів, насамперед *Levi's*, та спроба налагодити співробітництво з цією фірмою.

Матеріали звітів радянських фахівців у галузі моди підтверджують, що концептуальні відмінності між «радянською» і «капіталістичною» модою, на яких наголошувалося в офіційному дискурсі, не мали значного впливу на реальну практику радянських художників-модельєрів.

10. Встановлено, що основними механізмами трансляції радянської моди стали періодика, фільми, література про моду і смак, публічні лекції відомих радянських модельєрів і мистецтвознавців, виставки одягу, покази мод та ательє мод.

Одночасно, насамперед неофіційними каналами, до УРСР потрапляла західна мода. Вона транслювалась через періодику, фільми, музику, літературу, міжнародні фестивалі, виставки та покази мод. Між тим були практики «діставання» західних речей (фарцування, іноземний туризм, посилки від родичів з-за кордону) та формувалися молодіжні субкультурні напрями (стиляги, хіпі).

11. Закцентовано увагу на помітному впливі журнальної періодики на населення та безпосередньо на моду. Одним із завдань журналів було висвітлення негативних рис західної моди та протиставлення їй радянській.

Досліджувані періодичні видання – суспільно-політичний «Радянська жінка», сатирико-гумористичний «Перець» і журнал мод «Краса і мода» активно залучали свій інструментарій для формування «необхідних» уявлень про моду і розстановки «правильних» акцентів.

Вони мали найбільшу популярність серед республіканських журналів та через свою специфіку впливали на широку аудиторію. Для покращення довіри читачів видання використовували опитування, анкети, заочні конференції, конкурси, листи, а також консультації для читачів у приміщенні редакції, семінари, лекції на підприємствах тощо. Отже, вони завойовували авторитет і довіру свого читача доступними їм способами.

Матеріали, пов'язані з модою, були різноплановими: статті, сторінки моди, листи, викрійки, карикатури тощо. Листи були важливим каналом взаємодії з читачами, тому їм надавалося особливе значення. Переважно, це були листи інформаційного характеру, прохання чи скарги. Серед іншого скаржилися на одяг і взуття радянського виробництва, тобто опосередковано критикували й радянську моду.

У журналах також були спеціальні рубрики, в яких у сатиричній формі висвітлювали інформацію щодо бракованих чи неякісних радянських речей. Це мало стимулювати керівництва швацьких та взуттєвих підприємств виготовляти більш якісні товари.

12. З огляду на мільйонні тиражі та впливовість, журнал «Перець» є важливим джерелом для дослідження формування уявлень щодо моди та

характеристики «викривлень» у нормах моралі та повсякденному житті радянського суспільства.

Ретельний аналіз візуальних і текстових матеріалів, пов'язаних із модою, дав змогу виявити низку соціальних проблем, які були в радянському суспільстві, образи, з якими асоціювались радянські модники, та асоціативні образи.

Серед важливих завдань журналу була критика західного стилю життя, прищеплення негативного образу західної моди та модників. Критика також стосувалася радянської моди, насамперед низької якості речей. Попри це, критикували не недоліки державного керівництва, а окремі підприємства або їхніх співробітників.

Досліджені архівні матеріали пояснюють значну кількість публікацій «Перцю» щодо низької якості товарів масового вжитку, загострюючи увагу суспільства до цієї проблеми, яка продовжувала існувати попри поступовий розвиток легкої промисловості та регулярні постанови щодо покращення якості речей масового виробництва.

Створення бази даних та її аналіз дозволили виявити механізми конструювання образу модника та проблем, пов'язаних із радянською і західною модою в українському суспільстві, визначити їхню значущість у повсякденному житті 1950–1980-х рр. Теми, пов'язані з модою, висвітлювались майже в кожному випуску часопису, що свідчить про актуальність цього явища в радянському суспільстві протягом усього досліджуваного періоду.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження у фахових виданнях України:

1. Корнієнко О. В. Организация и система управления французскими предприятиями сферы модельного бизнеса глазами советских модельеров (по архивным материалам 1950–1960-х годов) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2014. № 1134: Серія «Історія». Вип. 49. С. 218–229.
2. Корнієнко О. В. У пошуках радянської моди: закордонні відрядження до країн – «законодавиць моди» у 1950–1960-х рр. // Вісник ХНУ. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». № 22. 2016. С. 49–55.
3. Корнієнко О. В. Структура й особливості функціонування індустрії моди в УРСР у II пол. XX століття // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. Київ, 2018. Том 29 (68). С. 18–23 (видання включено до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).
4. Корнієнко О. В. Виховуючи смак: дискурс про моду в радянському суспільстві // Гілея: збірник наукових праць. Київ, 2018. Вип. 135 (№ 8). С. 59–63 (видання включено до міжнародних наукометричних баз *Index Copernicus*, *SIS*, *InfoBase Index*, *РИНЦ*).

5. Корнієнко О. В. Періодика УРСР 1950-1980-х рр. як інструмент впливу на моду та повсякденне життя // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. Харків, 2018. Вип. 27. С. 77–88.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації у зарубіжних виданнях:

6. Корниенко О. В. Советская мода через призму сатирического журнала «Перець» (1964–1991 гг.): база данных, контент-анализ карикатур // Историческая информатика. №4 (10). 2014. С. 50–67 (видання включено до міжнародної наукометричної бази РИНЦ).

7. Korniienko O. Soviet Fashion Under Iron Curtain: Official Discourse and Reality // Scientific Discussion. Praha, 2018. Vol. 1 (24). С. 10–11 (видання включено до міжнародних наукометричних баз SIS, Academic Resource Index).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Корнієнко О. В. Французький світ моди очима радянських модельєрів (на архівних матеріалах 1950-1960 рр.) // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 67-ї Міжнародної наукової конференції молодих вчених. Харків, 2014. С. 213–215.

9. Корниенко О. В. Советская мода: между идеологией и повседневностью (по архивным материалам заграничных поездок советских специалистов во Францию) // Исторические документы и актуальные проблемы археологии, источниковедения, отечественной и всеобщей истории нового и новейшего времени. Сборник материалов IV международной конференции молодых ученых и специалистов «Clio-2014» / гл. ред. А. К. Сорокин, отв. ред. С. А. Котов. Москва, 2014. С. 184–188.

10. Корниенко О. В. Советская мода через призму сатирического журнала «Перець» (1964–1991 гг.): база данных и ее анализ // Ломоносовские чтения: сб. трудов международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. Москва, 2014. Режим доступа: D: 2200_68723_24610a.pdf.

11. Корниенко О. В. Сатира как инструмент формирования отношения к моде в советском обществе: количественный анализ // Информационный бюллетень Ассоциации «История и компьютер». № 42. Материалы XIV конференции АИК. Москва, 2014. С. 61–62.

12. Корнієнко О. В. «Дифузія інновацій»: закордонні відрядження радянських модельєрів до Франції // Каразінські читання (історичні науки). Тези доповідей 68-ї Міжнародної наукової конференції молодих вчених. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 175–176.

13. Корниенко О. В. Конструирование образа советского модника в условиях формирования ценностей общества потребления (по материалам журнала «Перець», 1964-1991 гг.) // Исторические документы и актуальные проблемы археологии, источниковедения, отечественной и всеобщей истории нового и новейшего времени. Сборник материалов V международной конференции

молодых ученых и специалистов «Clio-2015» / гл. ред. А. К. Сорокин, отв. ред. С. А. Котов. Москва, 2015. С. 157–161.

14. Корнієнко О. В. Мода в системі цінностей радянського суспільства: ідеологічні міфи та реальність // Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Львів, 2015. С. 55–58.

15. Корниенко О. В. Цифровая коллекция карикатур о моде: педагогические аспекты профессионального образования будущих историков // Актуальные вопросы развития экономики и профессионального образования в современном обществе. Материалы XII Международной молодежной научно-практической конференции. Том 2. Екатеринбург, 2015. С. 210–214.

16. Корниенко О. В. Репрезентация советской и западной моды на страницах журнала «Перець» в 1956–1991 гг.: создание базы данных и ее анализ // Информационный бюллетень Ассоциации «История и компьютер». № 45. Москва, 2016. С. 163–165.

17. Korniienko O. V. The Image of the Soviet Mod and the Formation of the Values of Consumer Society in the Ukrainian SSR // Karazinsky Readings (historical science). Kharkiv, 2016. pp. 171–172.

18. Korniienko O. V. Role of fashion in the value system of Soviet society: between myth and reality // Academic and Scientific Challenges of Diverse Fields of Knowledge in the 21st century. Kharkiv, 2016. pp. 51–53.

АНОТАЦІЯ

Корнієнко О. В. Феномен моди: державна політика та повсякденне життя в Українській РСР (1956–1985 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Інститут історії України НАН України, Київ, 2020.

Дисертаційна робота присвячена вивченню феномену радянської моди як інструменту державної політики, що впливав на повсякденні практики в УРСР.

У роботі вперше виконано комплексне дослідження джерельної бази та історіографії, яка присвячена проблемі розвитку моди в УРСР зокрема та індустрії радянської моди загалом; показано інституціоналізацію процесів розвитку моди в радянському суспільстві з використанням вперше введених до наукового обігу архівних матеріалів України та Росії; досліджено структуру та специфіку роботи українських будинків моделей протягом 1950–1980-х рр. Також створено та проаналізовано базу даних матеріалів, присвячених моді в УРСР, на основі сатиричного журналу «Перець» та проаналізовано матеріали, пов'язані з модою в суспільно-політичному часописі «Радянська жінка».

На основі сучасних теоретико-методологічних засад показано еволюцію державної політики в УРСР щодо моди, використання її як інструменту пропаганди радянського образу життя. За допомогою залучення широкого кола нових джерел були проаналізовані механізми трансляції моди, регулятори та фактори впливу на моду, досліджено функціонування інституцій, що

формували радянську моду, вплив періодики на формування уявлень про моду в радянському суспільстві тощо.

Розгляд діяльності будинків моделей, політики в галузі легкої промисловості, цензури, способу подачі інформації про моду в періодиці, кіно- та фотопродукції дозволили проаналізувати вплив моди як інструменту державної політики на суспільство загалом і на формування суспільної думки зокрема.

Ключові слова: мода, зовнішній вигляд, одяг, будинок моделей, державна політика, ідеологія, повсякденність, закордонні відрядження, періодика, цензура, УРСР, СРСР.

АННОТАЦИЯ

Корниенко О. В. Феномен моды: государственная политика и повседневная жизнь в Украинской ССР (1956–1985 гг.) – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук (доктора философии) по специальности 07.00.01 «История Украины». – Институт истории Украины НАН Украины, Киев, 2020.

Диссертация посвящена изучению феномена советской моды как инструмента государственной политики, который влиял на повседневные практики в УССР.

В работе впервые выполнено комплексное исследование источниковой базы и историографии, посвященной проблеме развития моды в УССР в частности и индустрии советской моды в целом; показано институционализацию процессов развития моды в советском обществе с использованием впервые введенных в научный оборот архивных материалов Украины и России; исследована структура и специфика работы украинских домов моделей в 1950–1980-х гг. Также создана и проанализирована база данных материалов, посвященных моде в УССР, на основе сатирического журнала «Перец» и исследованы материалы, связанные с модой в общественно-политическом журнале «Советская женщина».

На основе современных теоретико-методологических основ показана эволюция государственной политики в УССР относительно моды, использование ее в качестве инструмента пропаганды советского образа жизни. Посредством привлечения широкого круга новых источников были проанализированы механизмы трансляции моды, регуляторы и факторы влияния на моду, исследовано функционирование институций, которые формировали советскую моду, влияние периодики на формирование представлений о моде в советском обществе и др.

Рассмотрение деятельности домов моделей, политики в области легкой промышленности, цензуры, подачи информации о моде в периодике, кино- и фотопродукции позволили проанализировать влияние моды как инструмента государственной политики на общество в целом и на формирование общественного мнения в частности.

Ключевые слова: мода, внешний вид, одежда, дом моделей, государственная политика, идеология, повседневность, заграничные командировки, периодика, цензура, УССР, СССР.

ABSTRACT

Korniienko O. A Fashion Phenomenon: State Policy and Everyday Life in Ukrainian SSR, 1956–1985. – Manuscript.

Thesis for a Candidate degree of Historical Sciences (Doctor of Philosophy). Specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 2020.

This thesis is devoted to the study of Soviet fashion as a tool of state policy. This paper emphasizes that throughout the 1950s, 60s, 70s, and 80s, Soviet fashion influenced everyday practices and habits of ordinary citizens in the USSR. Fashion houses (*budynky modelei*) and other institutions were forced to take into account multiple and often contradictory demands on their designs and recommendations, including those from production facilities and ideologically stringent Party organs. As a result, the identification of channels and mechanisms for advertisement and production of Soviet fashion, as well as their perception in everyday life is inherently interdisciplinary. These phenomena should be analyzed in conjunction with the questions of forming the concept of Soviet fashion and taste as well as its impact on the subjectivities of Soviet citizens.

This scientific thesis is the first comprehensive study of not only the sources but also the historiography on fashion in the Ukrainian SSR and Soviet fashion industry as a whole. Using archival materials from Kiev, Lvov, Lutsk, and Moscow, this thesis explores the mass institutionalization of fashion production processes in Soviet society. The structures and idiosyncrasies of the work of Ukrainian fashion houses during the 1950s-1980s are also explored. In addition, a database of visual and textual materials devoted to fashion in the Ukrainian SSR based on the satirical magazine “*Perets*” (Pepper) is created and analyzed. Materials related to fashion in the socio-political magazine “*Radianska zhinka*” (Soviet woman) are collected and examined.

It is emphasized that after Stalin’s death in 1953, the USSR embarked on a course to gradually increase the material well-being of Soviet citizens. This led to a direct increase in budget funding for the light industry, including the production of fashion. The Soviet planned economy did not have the capability to quickly saturate the consumer market with fashionable and high-quality goods. Furthermore, the process of fashion introduction in the Soviet Union was rather controversial, as the Soviet regime regarded fashion as an element alien to Soviet ideology. As the general welfare of Soviet citizens improved in the second half of the 20th century, their appetite for material goods only grew, contributing to the rising interest in fashion and fashionable clothing.

There are two stages in the development of Soviet fashion – the periods of Khrushchev's “Thaw” and Brezhnev's “Stagnation.” During the period of the so-called “Thaw,” the state weakened its ideological grip over Soviet society, partially opening the Iron Curtain. This directly contributed to the formation of a uniquely Soviet understanding of fashion. Secondly, high-profile fashion houses, as well as the Ukrainian Institute of the assortment of light industry products and clothing culture, opened during this period. At the same time, cultural ties with the West drastically expanded, as evidenced by a large number of foreign exhibitions, fashion shows, and attempts to establish cooperation with leading Western fashion firms such as

Christian Dior and Levi Strauss. In both periods, countercultural trends had a significant influence on the Ukrainian SSR – “dandies” (styliagi) during the Khrushchev liberalization and “hippies” during Brezhnev's Stagnation.

It is also stated that the rapid growth of fashion development, the creation of this uniquely Soviet conception of fashion, and the scientific study of the rules governing its function occurred only in the second half of the 1950s -1960s, much later than in most developed capitalist countries. The key elements of Soviet fashion were formed during discussions between representatives of various branches of industrial and scientific knowledge. The characteristic features of this fashion aesthetic were simplicity, modesty, convenience, relevance and a sense of proportion. At the same time, the concept of “good taste” evolved alongside official discourse, creating uniquely socialist fashion design. Soviet fashion aimed to become a counterweight to Western capitalist fashion, as Soviet leaders sought to use fashion to demonstrate the advantages of socialism and the socialist way of life.

It is argued that the Ukrainian SSR was one of the centers of fashion development in the Soviet Union. There were six fashion houses located in the largest cities in Soviet Ukraine including Kiev, Lvov, Donetsk, Dnepropetrovsk, Odesa, and Kharkov. Each fashion house specialized in a unique range of products. Much like during the Khrushchev period, the 1960s-1980s saw the opening of high-profile fashion houses in the Ukrainian SSR as well.

It is emphasized that fashion houses actively collaborated with garment factories, predominantly in the development of technical documents and designs and their implementation into mass production of clothing. Art councils (khudozhni rady) also played an important role in shaping and controlling contemporary fashion trends and the overall development of Soviet fashion.

The conclusion is made that throughout the study period there were numerous contradictions between official discourse and everyday life. On the one hand, there was widespread condemnation of Western fashion and claims of its incompatibility with Soviet ideology. But on the other hand, there we see tacit approval of Western fashion, as evidenced by a series of official trips by Soviet fashion designers to advanced capitalist countries. Surprisingly, reports from these Soviet designers were mostly positive, often praising Western fashion trends.

The main mechanism of fashion advertising was mostly periodicals, films, the literature on fashion and taste, public lectures by famous Soviet designers, art critics, fashion shows and exhibitions, and fashion ateliers. At the same time, Western fashion penetrated Soviet daily life primarily through unofficial channels. The impact of periodicals on Soviet citizens and the fashion industry was particularly noticeable. **Keywords:** fashion, fashion house of models, clothes, appearance, state policy, ideology, everyday life, censorship, periodicals, Ukrainian SSR, Soviet Union, foreign trips.